

УДК: 911.330.15 (477)

Олена ГРЕСЬКІВ

ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ НА ФОНІ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Актуальність теми. Земельні ресурси відіграють важливу роль у розвитку продуктивних сил будь-якої країни незалежно від політичного устрою та соціально-економічної формації. Їх надлишок створює додаткові переваги, підвищує господарську самодостатність та дає можливість ефективніше маневрувати іншими факторами виробництва, а дефіцит змушує формувати ресурсоекономну модель землекористування, щоб забезпечити збалансований та поступальний розвиток окремих сфер діяльності і також оптимізувати відтворювальні пропорції.

Земельні ресурси активно експлуатуються на території Тернопільської області. Інтенсивне використання їх зумовлене тим, що земля є єдиною основою життя та праці людини, і одночасно виступає загальним предметом праці, засобом виробництва і знаряддям праці. Тому важливим сьогодні є дослідження стану земельних ресурсів регіону, особливостей їх трансформації, виявлення деградації та наукове обґрунтування шляхів оптимізації землекористування.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженням якості земельних ресурсів займається велика кількість вчених – географів, ґрунтознавців, геодезистів, ландшафтознавців, біологів, гідрологів, екологів. Вагомий внесок у вивченні земельних ресурсів Тернопільської області зробили: М.Р. Питуляк, М.В. Питуляк, З.М. Герасимів, І.Ю. Чеболда, Б.В. Заблоцький та інші науковці.

Постановка завдання. Метою даної публікації є дослідити особливості використання земельних ресурсів Тернопільської області на фоні загальнонаціональних тенденцій, а також визначити шляхи оптимізації землекористування.

Виклад основного матеріалу.

На сьогоднішньому етапі суспільного життя земельні ресурси використовуються надзвичайно інтенсивно, виконуючи функцію територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва. Проте, у різних галузях виробництва їхнє використання є неоднаковим і має різне значення у процесі їхнього функціонування.

Потенціал земельних ресурсів в інтегральному природному ресурсному потенціалі (ПРП) України становить 44,4 %. У структурі ПРП земельних ресурсів на орні землі припадає 91,7% землі, зайняті багаторічними насадженнями – 6,3, пасовищами – 1,4, сіножаттями – 0,6%. За регіональними природними особливостями частка потенціалу земельних ресурсів в інтегральному ПРП найвища у Вінницькій, Житомирській, Тернопільській, Хмельницькій, Волинській, Кіровоградській та Одеській областях. Високий рівень земельно ресурсного потенціалу свідчить про пріоритетність розвитку аграрного сектора України.

Із проголошенням України незалежною державою було прийнято концепцію переорієнтації суспільства із соціалістичних відносин на ринкові, що потребує реформування всього аграрного сектора, насамперед трансформації земельних відносин. Після прийняття нового Земельного кодексу України (1990), його нової редакції (1992) і Постанови Верховної Ради України “Про земельну реформу” (1990) формуються нові суспільно-правові земельні відносини.

Початковий період реформування земельних відносин (1990-2003 рр.) характеризується сильним спадом сільськогосподарського виробництва як у рослинництві, так і тваринництві.

У цілому земельний фонд України становить 60354,8 тис. га і складається із земель сільськогосподарського призначення і населених пунктів; промисловості; транспорту,

зв'язку, іншого несільськогосподарського призначення, лісовкритих площ, земель під водою, державного запасу та ін. Земельні ресурси як у кількісному, так і в якісному відношенні знаходяться у постійній динаміці. Це пов'язано з постійним розвитком продуктивних сил, реформування земельних відносин, що спричинює зміни в цільовому призначенні земель, складі землекористувачів і угідь. Проведення меліорації, природоохоронних заходів, а також розвиток ерозійних процесів, засолення ґрунтів, підтоплення територій та інші негативні явища і процеси зумовлюють зміни в складі угідь та їх якості. Основними користувачами та власниками земель в Україні є сільськогосподарські підприємства й громадами, у користуванні яких перебуває 39,4 млн. га, або майже 65,2% території країни.

Структура земельних угідь в Україні потребує подальшої докорінної зміни і поліпшення співвідношення між екологостабілізуючими угіддями (ліси, природні кормові угіддя, болота, води) та екологічно нестійкими (ріллею, урбанізованими та індустріальними територіями).

Земельноресурсний потенціал України представлено ґрунтами 650 видів, але основу с/г землеробства становлять ґрунти 2-3 типів. Головний земельноресурсний потенціал – це унікальні, найродючіші чорноземні ґрунти, які за генетичними властивостями не мають собі рівних у світі.

Всебічне залучення земельних ресурсів до сфери економічної діяльності, розширення площ під промисловими об'єктами, шляхами сполучення, населеними пунктами тощо. Неконтрольований антропогенний тиск на ґрунти. Надмірна розораність, інтенсивний обробіток і невеликі обсяги ґрунтозахисних заходів призвели до значної, а місцями й катастрофічної деградації ґрунтів, втрати ними природних властивостей, насамперед це стосується орних земель. До основних видів деградації ґрунтів, що набули розвитку в Україні відносять дегуміфікацію (втрата гумусу), розораність ґрунтів легкого і важкого гранулометричного складу, переущільнення, забруднення радіоактивними та хімічними речовинами (важкі метали, пестициди), водну та вітрову ерозію, засолення та солонцюватість, перезволоження та заболочування тощо. Значна розораність земель, інтенсивний обробіток ґрунту помітно відобразилися на зміні фізичних, фізико-хімічних та агрономічних властивостей ґрунтів.

В Україні розроблено „Національну програму охорони земель на 1996-2010 роки”, якою передбачено комплекс заходів, спрямованих на збереження, відтворення та поліпшення стану земельних ресурсів, підвищення ефективності їх використання.

Основні напрями збереження та підвищення потенціалу земельних ресурсів пов'язані насамперед з використанням їх у (сільському господарстві) де зосереджено 71,4% усіх земель. До найважливіших із них відносять:

- поліпшення структури розподілу земель за власниками і землекористувачами, приведення її до вимог сучасних економічних відносин;
- поліпшення структури с/г угідь, приведення їх площ до еколого-обґрунтованих норм, насамперед скорочення площ орних земель на 5-10 млн. га і переведення деградованих, малопродуктивних земель у природні кормові та лісові угіддя;
- оптимізація структури посівних площ і сівозмін;
- застосування технологій, що забезпечують збереження і підвищення в ґрунтах вмісту гумусу та основних поживних речовин, тощо.[4]

Рівень освоєння земельних ресурсів в Тернопільській області дуже високий. Із загальної площі земельного фонду (1382,473 тис. га) 1052,0 (76,08 %) становлять сільськогосподарські землі. Найвища частка таких земель у Підволочиському, Лановецькому, Козівському районах, а найнижча – у Бережанському, Монастириському, Шумському районах. Відмінності в частці сільськогосподарських земель за районами відзначаються рядом причин: природно-історичними умовами, рельєфом, особливостями розселення та іншими.

В структурі земель сільськогосподарського призначення основна частка припадає на

сільськогосподарські угіддя (97,7 %). Вони становлять 76,08 % від земельного фонду області, що вище від середньо українського показника і свідчить про високий ступінь сільськогосподарської освоєності Тернопільщини.

В структурі сільськогосподарських угідь області висока частка орних земель (848,6 тис. га) – 83.4 %, що значно вище від середньоукраїнського показника. Відмінності в показниках розораності у різних частинах області залежать від співвідношення орних земель, багаторічних насаджень, пасовищ, сінокосів в структурі сільськогосподарських угідь. Вони представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл земельного фонду за адміністративними районами Тернопільської області. *

№	Адміністративні райони	Загальна земельна площа, га	Сільськогосподарські землі, га					
			всього с/г угідь	в тому числі				
				рілля	перелоги	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища
1	Бережанський район	66113,0	37938,3	21754,6	4186,4	697,8	2370,3	8929,1
2	Борщівський район	100587,0	72877,9	61678,9	387,4	1690,2	642,5	8479,0
3	Бучацький район	80212,0	61540,9	50125,9	260,7	571,5	1010,3	9572,5
4	Густинський район	101616,0	76203,3	64197,4	2986,5	833,5	1696,1	6489,7
5	Заліщицький район	68391,0	49503,5	40605,3	1432,2	944,3	459,5	6062,3
6	Збарзький район	86306,0	71241,5	60666,0	699,2	1552,8	1617,9	6705,6
7	Зборівський район	97741,0	76531,9	55617,5	2575,3	937,3	5005,9	12396,1
8	Козівський район	69430,0	59217,0	48657,2	871,9	557,1	910,0	8220,8
9	Кременецький район	91754,0	65753,4	50620,2	75,0	1644,6	1532,2	11881,4
10	Лановецький район	63234,0	53834,1	44160,0		423,4	1568,6	7682,2
11	Монастирський район	55815,0	35673,8	244885,0		502,8	266,3	10019,8
12	Підволочиський район	83726,0	72064,6	62627,9	309,0	583,9	2998,1	5545,7
13	Підгаєцький район	49638,0	35796,3	28833,3	117,9	391,3	1483,3	4970,6
14	Теребовлянський район	113003,0	93781,1	81173,9		669,7	838,5	11098,8
15	Тернопільський район	74911,0	61624,1	50254,5		1666,4	3919,0	5784,2
16	Чортківський район	90344,0	69365,1	60926,9		578,1	849,2	6980,8
17	Шумський район	83800,0	57073,5	40573,7	18,9	569,7	2298,5	13612,7
18	м. Тернопіль	5852,0	1871,9	1214,2		245,7	55,2	356,8
	Тернопільська область	1382473,0	1051892,3	848602,4	13920,3	15060,1	29521,4	144788,1

* таблицю побудовано використовуючи дані Державного Комітету управління земельними ресурсами України, станом на 01.01.2007р.

Із даних таблиці витікає, що із загальної площі найбільше земель зайнято під сільськогосподарськими угіддями у Підволочиському, Козівському та Лановецькому районах. Відповідно найменша частка земель сільськогосподарського призначення становить у Бережанському, Монастирському, Шумському районах.

Найвищі показники розораності мають райони центральної, східної та південно-східної частин, а найнижчі показники у Бережанському районі. Відповідно частка пасовищ найбільша у Монастирському, Шумському та Бережанському районах, а сіножатей – в Зборівському, Тернопільському та Бережанському районах. Що стосується багаторічних насаджень, то найбільшу їх частку мають Кременецький, Збарзький, Тернопільський та Борщівський райони.

Як бачимо в структурі земельних ресурсів найбільшу перевагу має рілля. В середньому по області вона становить 61% від загальної площі земель. Це свідчить про наявність високоякісних, родючих земель, які потребують охорони, дбайливого ставлення і раціонального використання.

В області порівняно з 2001р. площа пасовищ на 1. 01. 2009р. зросла на 13,0 тис. га, а сіножатей на – 0.7 тис. га., це – позитивний процес, він не тільки сприяє зміцненню кормової бази тваринництва, а й раціональному використанню всіх земельних ресурсів. В умовах високої розораності земель відбувається постійне скорочення сільськогосподарських угідь внаслідок зростання кількості еродованих земель. Цьому сприяє значне розчленування території. Близько 40.5 % сільськогосподарських угідь розміщені на схилах з крутизною понад 2 градуси.

Середньорічні обсяги змиву ґрунту складають по області при середній водності 20953 тис. м. куб., при підвищеній водності - 42981 тис. м. куб. Площа еродованих земель сьогодні становить 37,3 % від площі сільськогосподарських угідь. Найвищі показники еродованості земель мають Кременецький (58 %), Зборівський (52%), Збараський (49%), Лановецький (48 %) та Монастириський (48 %) райони, тобто ті території області, які мають значну частку земель з великою крутизною схилів. Цьому сприяють також значна кількість опадів, наявність ґрунтів з легкосуглинковим механічним складом, інтенсивне розорювання схилів.

Стан земель постійно погіршується, в тому числі внаслідок безгосподарного ставлення до землі, помилкової стратегії максимального залучення земель до обробітку, недосконалої техніки і технології обробітку землі, незбалансованої цінової політики, невиконання природоохоронних заходів.

Складною соціальною проблемою "фермеризації" сільського господарства є поглиблення деградації земель через загострення суперечностей між використанням та відновленням продуктивного потенціалу ґрунтів та їх екологічних функцій. Агрохімічні обстеження сільськогосподарських земель показали відчутне скорочення у ґрунтах поживних речовин внаслідок зменшення обсягів внесення органічних та мінеральних добрив, меліорантів та відчуження з урожаєм поживних речовин.

У територіальному аспекті деградація ґрунтово-земельного покриву найбільш інтенсивно простежується в горбогірних районах області, вододільних надмірно розораних ділянках, по долинах річок в околицях населених пунктів. У розрізі адміністративних районів найінтенсивніша деградація ґрунтового покриву спостерігається в Козівському, Зборівському, Лановецькому, Підволочиському, Збараському, Тернопільському, Терехівському районах. У південних районах області (Чортківському, Бучацькому, Борщівському та Заліщицькому) деградованість ґрунтового покриву посилюється через радіаційне забруднення.

Однак за останні роки в регіональному землекористуванні намітилось ряд позитивних тенденцій, які ведуть до стабілізації екологічної ситуації земельних ресурсів. Серед них: скорочення площ орних земель, зростання часток залужених і заліснених земель, зменшення обсягів внесення мінеральних добрив і отрутохімікатів, скорочення контурності полів, збільшення площ, що обробляють малогабаритною технікою, відродження традицій землекористування, поява реальних власників землі.

Екологічні проблеми, насамперед проблема ерозії ґрунтів, не зменшилися і в зв'язку з проведенням земельної реформи. Малопродуктивні та ерозійно небезпечні землі ввійшли до паїв і частково передані у приватну власність без обмежень у їх використанні. Господарювання на землі нових власників часто спрямовується на отримання максимального прибутку за короткий проміжок часу.

Необхідно визначити ареали екологічного оптимуму для окремих культур, які забезпечать найвищу врожайність при незначних затратах, базуючись на даних про оптимізовану структуру земельного фонду в розрізі природно-сільськогосподарських зон і провінцій, про родючість ґрунтів, їх хімічні і фізичні властивості, про вимоги рослин до температури і вологості. Запровадження такого підходу дозволить зменшити площу ріллі без зниження валових зборів сільськогосподарських культур. [3]

Підвищення ефективності використання земельних ресурсів повинно забезпечити виконання наступних заходів:

- покращення стану та родючості ґрунтів;
- запобігання втрат продуктивних угідь шляхом введення високопродуктивних сівозмін;
- проведення комплексу ґрунтозахисних заходів;
- рекультивация земель;
- вдосконалення механізму відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земель для несільськогосподарських потреб тощо.

Для вирішення проблем охорони та відтворення земельних ресурсів необхідно провести:

- оптимізацію площ сільськогосподарських угідь та зменшення ступеня їх розораності;
- вдосконалення структури земель сільськогосподарського призначення та їх збагачення природними компонентами;
- обмеження руйнівного інтенсивного використання екологічно уразливих земель;
- здійснення консервації сільськогосподарських угідь із дуже змитими ґрунтами на схилах крутизною понад 5-7⁰.

Екологічна оптимізація є стратегічним напрямом використання земель сільськогосподарського призначення. Необхідним є встановлення екологічно доцільних і економічно вигідних співвідношень між різними видами сільськогосподарських угідь. Одним з основних заходів щодо цього є консервація деградованих та малопродуктивних орних земель. Потрібно створити умови для відновлення родючості деградованих ґрунтів та захисту їх від негативних процесів.

Необхідно визначити оптимальну структуру земельних угідь для регіону, враховуючи його природні і соціально-екологічні умови. Потрібно розробити і обґрунтувати принципи і стандарти агроландшафтної організації землекористування на основі максимальної узгодженості земельних угідь та різних видів використання земель із природними ландшафтами.[1]

Висновки. Проведений аналіз використання земельних ресурсів області дозволяє зробити висновок про те, що спеціалізацією господарства даного регіону є агропромисловий комплекс. Фундаментом, основою останнього є земля, як основний фактор виробництва. Саме тому оптимізація структури землекористування у нашому регіоні повинно бути першочерговим завданням регіональної політики держави. Тобто повинна бути розроблена і введена в дію система сталого розвитку землекористування. Більше того, на потребу негайного впровадження останньої вказують показники деградованих і малопродуктивних земель в області, які становлять 270 тис. га. Причиною цього є несвідома господарська діяльність, яка призводить до таких негативних наслідків: ерозії, закислення, радіоактивного забруднення ґрунтів та іншого. Якщо не будуть впроваджуватися відповідні ґрунтозахисні заходи, то деградація земель зростатиме.

Потрібно створити єдину наукову концепцію розуміння основних процесів управління оптимізацією агроландшафтів. Сформувані управлінський апарат, який зможе вирішувати виробничі, соціально-економічні, екологічні та науково-технічні завдання.

Охорона земель і відтворення родючості ґрунтів - складна багатоаспектна проблема, яка потребує уваги всіх суб'єктів господарювання, відповідних рішень законодавчого характеру, вимагає визначення чіткої стратегії, виважених дій.

Література

1. Герасимів З. М. Агропотенціал східної частини Опілля в межах Тернопільської області та перспективи його використання. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. – Тернопіль, 2006. - № 2 – С 150-153
2. Заблоцький Б., Заблоцька Т. До питань якості оцінки земельного фонду Тернопільської області.// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія географія. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ, 2003. - №2. – 81-87 с.

3. Новак Н.Є. Оптимізація на екологічній та економічній основі землекористування в Україні / Екологічні аспекти охорони родючості ґрунтів і навколишнього природного середовища. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Т.: Воля, 2006. – с.210-216.
4. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. Географічні аспекти/ За редакцією чл.-кор. НАН України Л. Г. Руденка. – Київ, 2005.

Summary:

O. Greskiv. FEATURES OF LAND-TENURE OF TERNOPIL REGION ARE ON BACKGROUND OF NATIONAL TENDENCIES

In the article was considered peculiarities and ways of increase efficiency of using of the landed resources, and also deciding of problems of their protection and recreation at the Ternopil region on background of national tendencies.

Надійшла 22.04.2009р.

УДК 349.414

Марія ІВАНІВ

АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ОЦІНКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Постановка проблеми. Сучасний стан соціально-економічної системи потребує запровадження стратегічного планування процесами територіального розвитку. Побудова стратегії територіального розвитку можлива за умови оцінки його базису на комплексній основі з урахуванням усіх особливостей землекористування. Оцінка землекористування визначається як процес виявлення кількісних і якісних характеристик землі (земельного фонду) та її використання з метою збалансованого розвитку території.

Із початком земельних перетворень значення земельно-кадастрової інформації ще більш зросло, тому що в її об'єктивності стали зацікавлені не тільки державні органи і господарські структури, але і практично всі громадяни та юридичні особи, залучені до земельних відносин.

Досліджуваність. Цим питанням займалися багато вчених, зокрема, економічними проблемами використання і охорони земельних ресурсів – Л.Я. Новаковський, А.В. Мельник, О.Г. Топчієв, І.М. Волошин Економічною оцінкою, правовим регулюванням природних ресурсів – А.А. Мінц, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач. Значний внесок зробив В.П. Руденко, С.А. Генсірук, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, М.М. Паламарчук та інші.

Мета: розкрити поняття земельного кадастру та його ролі у сучасному вирішенні проблем земельних правовідносин, дати визначення оцінки землекористування як окремого етапу процесу планування використання території

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасна система управління земельними ресурсами носить галузевий характер, крім того, вона недостатньо збалансована між міністерствами та відомствами, які створюють управління земельними ресурсами відповідно до функцій землі та соціальних, економічних, екологічних та технічних пріоритетів. [7]

Такі дії системи управління земельними ресурсами, як функціонально-галузеве зонування, територіальне планування та впорядкування землекористування, землеустрій, охорона земель, моніторинг та ведення земельного кадастру Держкомземом України здійснює не в повному обсязі. Фінансуються зазначені роботи за залишковим принципом. Вирішуються в основному політичні (фіскальні інтереси), (роздержавлення, паювання) та технічні заходи (поділ земельних ділянок, оподаткування). Роль землеустрою зведено до оформлення рішень, що приймаються відповідними радами у зв'язку з перерозподілом, землі, видачею державних актів власникам та землекористувачам. [4]